

Anmeldelse i Rana Blad den 9.10.2007
Skrevet av kommuneadvokat David Øverli

”Malm, makt og mennesker. Ranas historie 1890–2005.”

Så har vi ranværingene endelig fått boka: Vår moderne lokalhistorie for de siste vel drøye 100 år - med historikeren **Hilde Gunn Slottemo** som forfatter. Hun har skrevet. Mens **Rana historielag** har bestilt, bistått ved forfatterens arbeid, utgitt og – ikke minst beundringsverdig for en så liten forening – i det vesentlige selv bekostet prosjektet.

Det er egentlig skrevet svært meget historie før om Ranas siste 100 år. Man får et inntrykk av denne overveldende mengden om man slår opp på litteraturlisten i slutten av Slottemos bok. Men det er altså en sammenhengende lokalhistorie som vi har savnet, men nå fått. Riktignok har vi Rana Bygdebok, med det siste bindet ”*Mo prestegjeld etter 1850*”, som den Rana-bosatte historikeren Axel Coldevin i sin tid skrev. Men redaksjonen av den er avsluttet så langt tilbake som ca. 1960. For tiden før 1960 har vi altså nå to ”bygdebøker”. Slottemo skriver i innledningen at hun har stor respekt for de arbeidene Coldevin har gjort og ikke har følt behov for omskrivning av det han har gjort. Men hun skriver at hennes arbeid er mer sosialhistorisk orientert, det er mer konfliktorientert og det synliggjør i større grad kvinner og kjønnsforholdenes betydning. – Og jeg vil vel tro at også selve historiefaget har endret seg en del på de siste to mannsaldre.

Har så ranværingene grunn til å være tilfreds med den bok vi nå har fått presentert som ”vår” historie? Mitt svar er et ubetinget ja. Med dette bokverket har vi fått referansen til vår egen nære fortid i det distriktet der vi bor.

Det er egentlig ikke mest treffende å kalle dette Ranas historie. Det er først og fremst **Mo i Ranas** historie. Men da slik at tettstedene umiddelbart omkring Mo (og vel også Storforshei) er behandlet på linje med byen selv. Boka er ikke konsentrert omkring den geografiske periferi, selv om det er avsatt noe plass til viktige temaer som f.eks statens uvillighet til å selge videre til bøndene i hel og udelt stand de eiendommene som staten kjøpte hos Coldevin i 1888. Kraftutbyggingen i Ranas fjellverden er også behørig behandlet.

”Aksen” som boken i stor grad dreier seg rundt, er **industriutviklingen** i Rana. Stikkordene i bokas overskrift er først ”**malm**”, altså den naturgitte forutsetning for at det skulle bli et industrieventyr i Rana. Og i den industriutviklingen som oppstår, beskriver Slottemo ”**mennesker**.” Hun har her også ønsket å løfte fram hverdagsmennesker, ikke minst kvinner, og la deres stemme høres i historiens ”hverdag”. Og hun beskriver ”**makt**”, herunder de maktstrukturer som hersket i Rana, hvordan de endret seg, og herunder hvordan ”motkulturer” kunne utfordre makten.

Før Slottemo begynner med å beskrive industrisamfunnets framvekst gir hun **del 1** en kort oversikt over hvordan Rana-samfunnet fungerte før den moderne utvikling begynte, altså i tiden omkring 1890. Mo var den gang en avkrok i en fjordarm, der folk stort var avhengig av det utkomme de kunne skaffe i primærnæringene med tilhørende ”herligheter” i en bygd som egentlig var ganske så ”overbefolket”, med emigrasjon til Amerika og annet sted som følge. Man hadde Meyers omfattende handelsvirksomhet, og man hadde fått den første føling med moderniteten, i form av slikt som telegraf, sparebank og dampskip. Likevel var det et statisk samfunn, ikke et samfunn i endring.

I del 2 beskriver Slottemo den første modernitetsutvikling, basert på kobling mellom industri og internasjonal kapitalisme fra 1890-åra og til 1940. Først i Båsmo-gruvene der regulær drift ble startet i 1894, så Dunderlandsverket (DIOC) som startet anleggsvirksomheten i 1902, og der det var innpå 2000 mann i arbeid, med streik både i 1902 og 1903, den sistnevnte merket av at militæret ble mobilisert mot de streikende. Ifølge Slottemo var dette en periode med omkalfatring av folks hverdagsliv og en tid med vitalisering av lokalsamfunnet. Industrien gikk i rykk og napp. Når den stod var det krise, men Rana-samfunnet ble uansett forandret.

Del 3 gjelder krigstiden 1940-1945 og koblingen mellom industri og (den tyske) militærmakt. Nordlandsbanens framføring til Mo er et av de sentrale tema i denne bolken, herunder det tvangsarbeidersystem tyskerne iverksatte for å nå sine mål. Slottemo prøver også å påvise hvordan motstand og ”utfrysing” av det lokale NS-regimet kanskje presset NS-lederne i en mer ekstrem og ytterliggående retning enn det som ellers muligens ville ha skjedd. En interessant tese. Ingen liker jo å bli ”hånfliret” av og satt utenfor.

Del 4 gjelder ”Jernverkstiden” fra Jernverket ble besluttet opprettet i 1946 og til det gikk mot oppløsning i 1980-åra. Denne fasen er ifølge Slottemo kjennetegnet av at industrien og nasjonalstaten ble koblet sammen i oppbygging og drift av den norske stålkjeden. Slottemo fastslår at Jernverket ikke ble etablert med en bedriftsøkonomisk lønnsomhet for øye, men var viktig ut fra samfunnsøkonomiske hensyn. Dette ”Norges-historiens største sosiale eksperiment ” ble igangsatt i en kommune som ikke ble utrustet av staten for å klare en slik oppgave. Kommunens utgifter til infrastruktur var 36,1 % av netto driftsutgifter i 1946. Ifølge Slottemo var det i perioder ikke penger til lønn i kommunen. Da måtte Jernverket betale. Og når det gjelder hvor utbygging skulle skje, satt mye av makta på Jernverkstomta.

Slottemo beskriver jernverkets opp- og nedturer, og den forurensning som bedriften utsatte omgivelsene for – i tiåret 1961-1971 særlig representert ved ”rødrøyken.”

Slottemo påpeker at det ble forventet at industrisamfunnet i Rana ble bygd opp ut fra likhetsidealer. Men virkeligheten var ikke i samsvar med dette. Et eksempel på det var at tildeling av bolig i blokkleilighet, i tomannsboliger eller rekkehus var avhengig av hvor du befant deg på Jernverkets rangstige.

Hun vier betydelig oppmerksomhet også til Koksverket og de sosiale forholdene der. Her har hun også kjennskap til forholdene der ut fra en avhandling hun tidligere har gitt ut. Rana Gruber får også en god del beskrivelse, mens Mofjellet Gruber, som også var en betydelig arbeidsplass fram til 1980-tallet, er mer stemoderlig behandlet.

Denne perioden faller sammen med sosialdemokratiets storhetstid, både nasjonalt og i Rana kommune. Ifølge henne var 1960-tallet sosialdemokratiet storhetstid, et ”ettpartistyre” med ”effektivitet og handlingsro”.

Hun behandler også den ulovlige overvåkning som skjedde i disse årene, først av kommunistene. Ifølge henne var det Arbeiderpartiet som høstet fordelene av den politiske overvåkingen. Men den nasjonale oppfatning av kommunistene som en sikkerhetsrisiko generelt må også antas å ha ligget til grunn for overvåkingen ifølge Slottemo.

Senere ble også AKP(m-l)ere ulovlig overvåket. Slottemo skriver: ”*De unge venstreradikalerne stilte spørsmål ved forestillinga om samfunnets likhet og menneskenes likeverd , og de utfordret de dominerende forståelse av politikens spilleregler. Det kostet.*”

Hun drøfter ikke eksplisitt hvorvidt det forhold at de – den gangen – utvetydig gikk inn for ”væpna revolusjon” og proletariatets diktatur, hadde sammenheng med hvordan deres motkrefter kom til å opptre.

I **5. del** behandler Slottemo tiden fra 1980-tallet da Jernverket og Koksverket gikk mot sin oppløsning, kronet med omstillingsvedtaket i 1988. Så begynte det hun kaller Norges-historiens største, styrte politiske omstillingsprosess. Hun konstaterer at denne omstilling ikke ble så ille som mange hadde fryktet. Dette skyldtes at det kom nesten 2000 arbeidsplasser i bedrifter som mottok en eller annen form for omstillingsstøtte. Men om man ser bildet på lengre sikt, trenger det ikke være grunnlag for samme optimisme. Ting er ennå ikke avsluttet.

I denne del setter Slottemo også forurensning på dagsorden og beskriver hvordan denne på forskjellige måter har fått utvikle seg i Rana. Hun gir herunder god plass til gjennomgang av saken om spesialavfallsanlegg i Rana.

I denne bolken er også Rana kommunes økonomi og organisasjon nøye beskrevet, med imponerende kunnskap. Kanskje vel detaljert noen ganger, som når rådmannens infrastrukturavdelinger i rådhuset er opplistet. Slikt er nok veldig flyktige ting i et historisk perspektiv. Men hun har rett i at målstyring, resultatorientering og effektiviseringskrav preger Rana kommune, og det er knapt et flyktig, fenomen i historisk perspektiv. – Selv kunne jeg nok ha ønsket at ytterligere fokus vedr. kommunen hadde blitt rettet mot sosialtjeneste og barnevern – felter som ikke har fått særlig oppmerksomhet i boka. De stadig økende omsorgsovertakelser av barn i Rana indikerer viktige forskjeller for barns oppvekstvilkår i forhold til tidligere.

I hver bolk har Slottemo en gjennomgang av foreningsliv, kultur m.v. Det er et vell av faktiske opplysninger, og det gjør boka godt egnet til oppslagsverk. Alle deltakere i bandet ”Swinging Blue Stars” er f.eks nevnt ved navn og instrument, mens hun nøyer seg med å nevne at Villy Jacobsen var frontfigur i ”The Rockin’ Kids”. Våre lokale kunstnere er behørig presentert, ”våre” musikere som f.eks Bjørn Alterhaug og Guttorm Guttormsen likeså, samt skribenter, med vår framragende novellist Laila Stien i spissen. Slottemo har sitert litt om hva Laila har skrevet om det å vokse opp i forurensnings-Rana. Nordland Teater er godt presentert, men alle de konflikter som gikk igjen de første årene, kan vi ikke lese om her.

Slottemo er meget omhyggelig med å henvise til kilder til det hun skriver. For den senere tid er kilden svært ofte noe som har stått i Rana Blad. Så vi lesere får håpe at vi også kan stole på riktigheten av det som står i vår lokalavis.

Så vil jeg nevne at jeg synes Slottemos språk er veldig sikkert og lett å lese. Hennes poenger gjentas gjerne et par ganger i drøftelsen om et tema, om enn ikke nødvendigvis med samme ord- eller setningsinnhold. Om det er nødvendig, kan vel diskuteres, så lang som er boken er blitt: 593 sider skrevet tekst + henvisninger / registre på ca. 100 sider.

Til slutt nevnes dette med fotos. Jeg skulle ønske det hadde vært atskillig flere, selv om boka da hadde svulmet noe mer opp. Jeg faller ikke for argumentasjonen til historielaget i deres forord om at historielaget jo før har utgitt ”Rana-albumet – Hundre års lokalhistorie i bilder fra ca. 1870.” En byhistorie bør ha mange relevante fotos, selv om vi da kanskje hadde måttet bruke begge nevne når vi tar boka ut av bokhylla. Det skal imidlertid tilføyes at mange av de fotos som finnes, er interessante og vil virke nye for mange.

Hermed er Mo i Ranas byhistorie anbefalt på det varmeste. Det er et kulturprodukt som bør være en uunnværlig ledsager for alle oss i Rana.